

Gyôri Szabó Róbert

A nemzeti kisebbségek oktatási rendszerei Lengyelországban

A közép- és kelet-európai régió bővelkedik olyan államokban, amelyek az államszocialista idôszakban a kisebbségpolitika terén - bizonyos látszatintézkedésektôl eltekintve - a valóságban nem büszkélkedhettek túlzottan kisebbségbarát megnyilvánulásokkal. Ezen országok sorát gyarapította Lengyelország, ahol azonban a 90-es években nemzeti kisebbségek jogait illetôen is kedvezô változások indultak el.

A következô vázlatos írásban a kisebbségek túlélésének, fennmaradásának egyik kulcselemét, a nemzeti kisebbségi oktatás helyzetét mutatom be Lengyelországban, azzal az illusztrációs szándékkal, hogy évtizedes és mély sérelmeket, bizalmatlanságokat lehet túlhaladni kellô politikai akarat segítségével.

Demográfiai adatok

Az 1918-ban függetlenné váló Lengyelország nemzetiségi államként jött létre. Lakosságának 69%-a volt lengyel nemzetiségû a 14% ukrán, 8% zsidó, 4% fehérorosz, 3% német mellett. Az ukrán és belorusz lakta területeken a lengyelek 37%-os kisebbséget alkottak. A II. világháború után - a zsidóság szinte teljes kiirtása, a jelentôs határváltozások, az ukránok ki-, valamint széttelepítése, a beloruszok, litvánok kitelepülése, a németek elûzése és a kivándorlások következményeként - az ország homogén nemzetállammá vált.

Ma hivatalosan a 38 milliós lakosság 1,5%-a kisebbségi, becslések szerint 4-6%, körülbelül 1,5-2 millió ember. A nemzetiségi összetétel pontos megállapítása azért különösen nehéz, mivel 1989-ig a hivatalos szervek nem ismerték el, hogy az állam területén nemzeti és etnikai kisebbségek élnek. A németiség száma a legnehezebben meghatározható, hitelt érdemlô kimutatások nem állnak rendelkezésre. Hivatalosan 1957-ben 65 ezer, 1961-ben 3 ezer német élt az országban, ami egyszerûen képtelenség. Becslések szerint az 1983-ban még 1,1 millió német létszáma a kivándorlások miatt 1994-re 700 ezerre csökkent. Tömbszerûen elhelyezkedve 300 ezer német él Felső-Sziléziában, Opole (németül Oppeln, a lakosság 30%-a) és Katowice (németül Kattowitz) vajdaságokban, illetôleg szórványban a Tengermelléken. A 350-400 ezer ukrán-lemkó-ruszin a második világháborút követô felkelésük utáni erôszakos széttelepítések, a Visztula-akció miatt szórványban található. A 200-250 ezer fehérorosz az ország északkeleti részén, Bialystok vajdaságban összpontosul. A 20 ezer litván kompakt tömbben, Suwalk vajdaságban, a lengyel-litván határ mellett 3 településen él. A képet kiegészíti a hivatalosan 30 ezer (szakértôi becslések szerint 500 ezer) cigány, a szlovák határ mentén élô 20 ezer szlovák, 15 ezer zsidó, néhány ezer orosz, örmény, cseh, görög, tatár és macedón (Bricke 63-67, Grzegorz 36-41, Mikolajczyk 65).

Fokozza az állam nemzetiségi heterogenitását az ún. autochton kisebbségek csoportja (felsô-sziléziaiak, kasubok, mazúriaiak, szlovincok), akik etnikailag szláv, fôként lengyel eredetûek, de hosszú évszázadokig német fennhatóság alatt, német kultúrközegben élve elnémetesedtek, részben német nyelvûek és részben saját szláv nyelvjárásukat is beszélik. Számuk 700 ezer és 1,2 millió körül mozog, lengyelként tartják ôket számon, ám becslések szerint 25%-uk német tudatú.

A lengyelországi kisebbségek becsült létszáma:

Kisebbség	Létszám
Német	1 millió
Ukrán	300-350 ezer

Lemkó	50-100 ezer
Belorusz	200-250 ezer
Litván	20 ezer
Szlovák	20 ezer
Görög, macedón	5 ezer
Cseh	2-3 ezer
Tatár	2 ezer
Cigány	500 ezer
Zsidó	10-15 ezer
Összlakosság	38,5 millió

A kisebbségek oktatása a szocialista idôszakban

A második világháború utáni elsô években Lengyelország meg akart szabadulni nemzeti kisebbségeitôl, létüket átmeneti jelenségként kezelték, vagy el kellett hagyniuk az országot vagy asszimilálódniuk kellett. Ennek a megközelítésnek köszönhetôen 1945-ben már eleve csak két kisebbségnek, a zsidóságnak és a beloruszoknak engedélyezték a nem lengyel nyelvû oktatást, egy-két évvel késôbb azonban már ôket is elérte a "kényszer-lengyelesítés", többek között iskoláikat is felszámolták (Grzegorz 44-45).

1949-ben bizonyos változások következtek be a kommunista pártállam kisebbségpolitikájában. A LEMP KB határozatot hozott a kisebbségek anyanyelvet oktató állami iskoláinak ismételt megnyitásáról. Az intézkedés háttérében a kisebbségi közösségek gyermekei lengyel társadalomba való integrálásának a célja állt, felismerve, hogy egy átmeneti idôszakra szükségesek a kisebbségi iskolák, hiszen a lengyelül nem tudó tanulók átnevelésében általuk jobb eredményeket lehet elérni. Ezután jöttek létre a belorusz, litván, zsidó, cseh és szlovák iskolák. A német és az ukrán kisebbségre továbbra is szigorúbb szabályok vonatkoztak. Igaz ugyan, hogy egy évvel késôbb a német nyelvû oktatás is megkezdôdött, a német népcsoportnak azonban csak a szórványvidékeken, Alsó-Sziléziában és a Tengeremelléken engedélyezték az anyanyelvû oktatást, az ukránoknak pedig 1952 szeptemberétôl csupán nyelvük tanítását engedélyezték (Grzegorz 46).

A kisebbségi oktatási rendszer a 70-es évek elejéig érdemben nem változott. 1971-ben a közoktatásügyi tárca - a mindig is átmenetinek tekintett korszak lezárásaként - a nem lengyel tannyelvû iskolák felszámolásáról döntött. A nemzetiségi oktatás ezután a kisebbségi nyelvek nem kötelezô tárgyként való tanításában merült ki, a szülôknek pedig az eddigi iskolai szintenként megkövetelt nyilatkozattétel helyett évente kellett jelezniük, hogy gyermeküket

kisebbségi oktatásban akarják-e részesíteni. Nem meglepő, hogy a következő években bekövetkezett a kisebbségi iskolák "drasztikus" hanyatlása (Grzegorz 49-50).

Az 1989 nyári parlamenti választásokkal bekövetkező rendszerváltozás a lengyel kisebbségpolitika, a nemzetiségi iskolaügy új fejezetét is megnyitotta.

Kisebbségi oktatási rendszerek a 90-es években

A lengyel iskolarendszer

A lengyel alap- és középfokú oktatás rendszere főbb vonásaiban a magyarra hasonlít. A kötelező általános iskola nyolcosztályos. A nyolc osztály elvégzése után a középfokú oktatási szintet a 4 éves gimnázium, a négy/öt éves technikum, a négyéves szakközépiskola, a két/három éves szakmunkásképző, illetve tíz osztály elvégzése után hároméves felső szakmunkásképző alkotják.

Alkotmányos szabályozás

Az 1992. októberi átmenetinek szánt "kis alkotmányban" nincsenek rögzítve a kisebbségi jogok. Kimondja az általános diszkrimináció (181. cikk), de kimondja a nemzetiség alapján történő pozitív diszkrimináció tilalmát is. Ugyanakkor az országban a lengyel az állam hivatalos nyelve. A kisebbségi oktatásnak nincs alkotmányos védelme.

A nemzeti és etnikai kisebbségekkel foglalkozó állandó parlamenti bizottság javaslatára az 1996. júniusi alkotmánytervezetbe önálló paragrafus került be a kisebbségi jogokról, melynek egyik eleme a saját oktatási intézmények létrehozásának és működtetésének joga lenne. Egyébként a törvényhozás mellett a végrehajtó hatalom is kiemelten kezeli a kérdést, a kormány mellett nemzeti kisebbségi tanácsadó testület, a kulturális minisztériumban kisebbségi hivatal működik, néhány vajdaságban különmegbízott foglalkozik a helyi kisebbségekkel (például Opole vajdaságban a németséggel) (Mikolajczyk 74).

Lengyelország az utóbbi években összes szomszédjával alapszerződést kötött (Németországgal 1991-ben, Csehszlovákiával 1991-ben, Ukrajnával 1992-ben, Oroszországgal 1992-ben, Fehéroroszországgal 1992-ben, Litvániával 1994-ben, de a másik két balti állammal is). E dokumentumok kisebbségi vonatkozású részei szinte ugyanazok (kivéve az orosz, abban ilyen cikkek nem találhatóak, mivel a két államnak nincsen számottevő orosz, illetve lengyel kisebbsége), az egyéni jogok talaján állnak, és az állam iránti lojalitásklauzula formuláját is tartalmazzák. Az oktatási jogok tárgyában a szerződések rögzítik egymás kisebbségben élő nemzetrészeinek a jogát a saját oktatási intézmények alapításához és fenntartásához, az anyanyelvű vallásoktatáshoz, sőt az államok kötelezettségévé teszi a kisebbségi nyelv, történelem és kultúra oktatási feltételeinek a biztosítását. Az ukrán alapszerződés 11. cikke továbbmegy ennél, s az oktatási jogok között előírja az állam pozitív támogatási kötelezettségét az anyanyelvi oktatás bevezetésére, garantálására (Mohlek-Hoskova 24-31, Mikolajczyk 66-67).

Egyszerű törvények

Lengyelországnak nincs kisebbségi törvénye, kifejezetten kisebbségekre vonatkozó jogszabályok csupán az oktatás és a választójog terén vannak. Külön a kisebbség jogait taglaló oktatási törvény elfogadása nincs napirenden, nemzeti és nyelvi önazonosságuk megőrzése érdekében a nemzeti és etnikai kisebbségek oktatását az 1991 szeptemberi oktatási törvény 13. cikke, valamint az 1992. márciusi miniszteri rendelet szabályozza. Ezen jogszabályok megalkotásakor a lengyel kormányzat saját bevallása szerint konzultált a kisebbségekkel, nem is éri sok bírálat azóta sem a kisebbségi oktatási rendszer jogi hátterét, s ez a keret megfelel az EBESZ, az ET elvárásainak is. A lengyel politikai vezetés egyébiránt az 1990-es koppenhágai dokumentumot, valamint a kisebbségi Keretegyezmény tartalmát tekinti magára nézve elsősorban mérvadónak. (Formal and Legal Conditions...)

A kisebbségi oktatási rendszer a 90-es években sokkal kiterjedtebbé vált, mint az előző évtizedekben volt. Jogilag adott a lehetőség az anyanyelvű és nyelvoktató formákra (osztályokban, osztályközi csoportokban is). A két fenti jogszabály értelmében azokban a régiókban, ahol nagyobb számban, többen élnek a kisebbségek, anyanyelvű és kétnyelvű lehet az oktatás. Máshol a kisebbségi nyelv tantárgyként oktatható. A kisebbségi nyelveket az óvodától a felsőoktatásig - beleértve középfokon a gimnáziumokat, valamint a szakiskolai, szakközépiskolai formákat is - minden oktatási szinten lehet tanulni. Az általános iskolában a szülők, a középiskolában a tanulók igényelhetik a speciális kisebbségi oktatásban való részvételt. Kisebbségi osztály indításához az első négy évfolyamon legkevesebb 7 tanuló szükségeltetik, a felsőbb osztályokban 14. Ahol a jelentkezők száma nem éri el a minimálisan szükséges

létszámot, ott összevont évfolyamokkal, több iskola gyerekeiből összevont csoportokban folyhat a nyelvoktatás (úgynevezett inter-school-rendszer) (Mikolajczyk 78).

1991/92 óta folyik anyanyelvű oktatás Lengyelországban. Az óvodák teljesen kisebbségi nyelvűek lehetnek, egy 1988-as oktatási miniszteri rendelet értelmében azonban a kisebbségi tannyelvű alap- és középfokú iskolákban minden esetben lengyelül kell tanítani a lengyel irodalmat és történelmet, állampolgári és honvédelmi ismereteket; kisebbségi nyelven a többi tárgyat lehet oktatni. Hivatalosan már az is anyanyelvű oktatásnak számít, ha két tárgyat kisebbségi nyelven oktatnak. Az ilyen iskolák valójában tehát kétnyelvű iskoláknak tekinthetők, valódi anyanyelvű iskola nincs Lengyelországban (Mohlek-Hoskova 37).

Az állami, önkormányzati kisebbségi iskolák anyanyelvű oktatási programjaiban - az 1992. márciusi miniszteri rendelkezés értelmében - az anyanyelv tanítása mellett az anyaország történelme, földrajza és kultúrája is oktatandó. A kisebbségi tannyelvű iskolák kétnyelvű bizonyítványt bocsátanak ki. A kisebbség nyelvét oktató tárgynak a lengyel nyelvórával azonos az óraszám. Az anyanyelvű középiskolákban a kisebbség nyelve érettségi tantárgy. A tantervek kidolgozásába, tantárgyfejlesztésekbe, a tankönyvek íróinak kiválasztásába, a tanárok kiválasztásába, továbbképzésébe az oktatási minisztérium bevonja az érintett kisebbség szervezeteit. A kisebbség szervezetei minden, a kisebbségek oktatásával kapcsolatos előterjesztés, kormányzati anyag előkészítésében részt vesznek (Janowski; Formal and Legal Conditions...).

A nyelvoktató oktatási intézményekben a kisebbségi nyelvet heti három pótórán tanítják. A nyelvoktató programú iskolákban Lengyelország történelmét, földrajzát tanítják, de az anyaország történelmével és földrajzával is kiegészülhet a tantestület döntése alapján.

A kisebbségi oktatási rendszer az oktatási minisztérium alá tartozik. A nemzetiségek által lakott területeken miniszteri különmegbízotton keresztül direkt kapcsolat valósul meg a kisebbségekkel, és az oktatás terén helyi szinten is együttműködnek a kisebbségi szervezetekkel. A kisebbségek oktatási jogainak érvényesülését, a kisebbségi oktatási intézmények működését ezenkívül regionális oktatási testületek felügyelik, pontosabban a kisebbségi iskolák felügyeletét a vajdasági szuperintendáns (iskolafelügyelő) által kinevezett biztos látja el, akinek az adott kisebbségi nyelvet jól kell ismernie, és akit a kisebbség társadalmi és kulturális szervezetei is elfogadnak. Jelenleg a legtöbb kisebbséggel rendelkező hat vajdaságban működik a kisebbségi iskolák külön iskolafelügyelete (Mikolajczyk 75).

Az 1991-ben megszületett oktatási törvény az állami tanintézeteken kívül a privátiskolák alapításának jogát is tartalmazza, de a nyilvános magániskola állami engedélyköteles, és állami tanterv szerint kell tanítani. A lehetőség elméleti, kisebbségi magániskola máig nem alakult, a kisebbségi szövetségek szerint az állami iskolák megfelelőek. 1996 januárjában az összes általános iskolát, beleértve a kisebbségi iskolákat is, átvették a helyi önkormányzatok (Mohlek-Hoskova 36).

A kisebbségi iskolák fenntartási költségeit a településeknek juttatott szubvenció formájában állja az állam. A minisztérium ezenkívül még a kisebbségi tanulók számára, azok nemzeti, etnikai, nyelvi identitásuk megőrzésére szervezett egyéb kulturális és oktatási rendezvényeket is finanszíroz. A kisebbségi iskolák fenntartása természetesen költségesebb, mint a normál oktatásé, a kisebbségi iskolák ezért 20%-os kiegészítő többlettámogatást kapnak. A kisebbségi iskolák finanszírozásának jogi keretei azonban máig nem világosak és nem egyértelműek, nincs meg a kellő törvényi alapja. (Formal and Legal Conditions...)

A rendszerváltás előtt a kisebbségi oktatáshoz egymással szinte teljesen megegyező ukrán, belorusz, litván, szlovák kerettanterveket használtak, ez ebben az évtizedben kiegészült a némettel. A kisebbségi iskolák máig meglévő hiányossága, hogy nincsenek megfelelő taneszközök, tankönyvek. A német kisebbség helyzete ebből a szempontból kedvező, a Goethe Intézet révén az anyaországból elegendő tankönyv érkezik.

Tanárképzés

A kisebbségi pedagógusok száma csekély, 1993/94-ben a 600 000 oktatóból mindössze 257 kisebbségi nyelvű tanárt számoltak össze Lengyelországban (Janowski).

Ma sincs kimondottan kisebbségi nyelvű általános iskolai tanító- és tanárképzés. Kisebbségi pedagógussá két módon válhat valaki:

- sima tanítói képesítéssel, mint kisebbségi anyanyelvű megpróbál a kisebbségi nyelven oktatni;

- nyelv és irodalom szakos végzettségű, ők inkább a felsőbb osztályosokat tudják jól tanítani.

Az ilyen jellegű nemzetiségi tanárképzés - a német kivételével - viszonylag kielégítő színvonalú. A kisebbségi tanítók 2/3-a lengyel főiskolákon, az adott nyelvi tanszékeken végzett és végez, Varsóban szlovák, belorusz, Posenben ukrán, 1990-től litván tanszék működik. Tanácsere-programok és egyéb megoldások révén számos vendégtanárral egészül ki a kisebbségi iskolák pedagógusi kara - erről kétoldalú szerződések születtek Fehéroroszországgal, Csehszlovákiával, Ukrajnával, Litvániával, Csehországgal, Szlovákiával és Németországgal. Utóbbi azért jelentős fordulat, mivel 1989-ig Sziléziában nem lehetett germanisztikát tanulni, 1992/93-ban ugyan már 120-an tanultak, a végzetek töredéke lett azonban nyelvtanár. Az óriási tanárhiányt a Németországból érkező évente mintegy 100 vendégtanár próbálja enyhíteni. Ez a legnagyobb külföldre irányuló németországi oktatási program (Mohlek-Hoskova 43-45, Mikolajczyk 80).

Tények, adatok a kisebbségi oktatási rendszerről

Az 1992/93-as tanévben 10 700 diák tanult 159 kisebbségi iskolában, a többség, vagyis 9300 nyelvoktató, 900 pedig kétnyelvű általános iskolában, további 500 pedig kétnyelvű gimnáziumban. Az iskolák száma évtizedek óta többé-kevésbé konstans, a tanulósám lassan növekszik. Egy évvel később, az 1993/94-es tanévben összesen már 178 kisebbségi iskoláról és csaknem 12 ezer diákról tudnak a kimutatások (Janowski):

- ebből 17 hivatalosan "anyanyelvű", valójában kétnyelvű általános vagy középiskola (általános iskolában 900, középiskolában 500 diákkal);
- 153 általános (9500 gyerekkel) és középiskolában (750 diák) az anyanyelv kiegészítő tantárgy;
- 8 összevont osztályokkal működő úgynevezett inter-school, szintén nyelvtanító, mintegy 300 diákkal.

A tanévben összesen csaknem 12 ezer általános és középiskolás tanult valamilyen kisebbségi nyelvet vagy nyelven, továbbá 68 hatéves gyermek részesült német/szlovák/litván iskolaelőkészítőben.

Az 1997-ben készült oktatási minisztériumi anyag a kisebbségi iskolákban tanuló diákok számáról készített kimutatást 1993/94-1996/97 között. Érdekeség, hogy Janowski 1994-es UNESCO-nak készült jelentése, valamint Mohlek-Hoskova munkája a belorusz, a szlovák és a litván kisebbség esetében a minisztériumi kimutatással megegyező adatokat tartalmaz, a német és az ukrán kisebbségi iskolákról azonban lényegesen nagyobb számokat közöl. A következő táblázatban zárójelben e két eltérő adatot is jelezzük. Érdekes kérdés, vajon miért éppen az elmúlt évtizedekben legtöbb sérelmet megélt két kisebbségről nem ismerünk pontos adatokat. Persze lehet, hogy a kérdésben már benne rejlik a válasz legfontosabb komponense.

	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98
Német	3136 (5178)	6152	10 498	23 536	26 228
Belorusz	3596	3897	3952	3827	3772
Ukrán	420 (1600)	1914	2379	2682	2658
Litván	742	752	744	791	792
Szlovák	482	597	557	509	496
Összesen	8376 (11 598)	13 312	18130	31 345	33 946

Az adatok szerint az évtized végére minden kisebbség esetében stabilizálódni látszik a kisebbségi oktatási rendszerekben résztvevő diákok száma, úgy tűnik, hogy mennyiségileg a kisebbség oktatási igényeit kielégítik. A német kisebbségi oktatási rendszer az egyedüli kivétel, itt még további növekedésre lehet számítani.

A legutóbbi öt tanév alatt tehát több mint négyszeresére (Janowski adatai szerint háromszorosára) nőtt a lengyelországi kisebbségi oktatási rendszerekben tanuló diákok száma. A növekedés az egyes kisebbségeknél jelentősen eltérő. Két kisebbség esetében igazán látványos, logikusan azon két kisebbségnél, amelyek az előző államszocialista rezsimben a legtöbb negatív diszkriminációt szenvedték el, s valós igényeiktől messze elmaradó, csökevényes oktatási rendszerük volt, vagy - mint a németek esetében - egyenesen nem is rendelkeztek semmiféle speciális oktatási lehetőséggel.

A német kisebbségi oktatási rendszer fejlődése a legdinamikusabb, öt esztendő alatt több mint nyolcszorosára növekedett (Janowski alapján ötszörösére) a németet anyanyelvként tanulók száma, az abszolút számok még többet mondanak: 3 ezerről (5 ezerről) 26 ezerre, bármelyik adat is igaz 1993/94-re, a növekedés mindenféleképpen komolynak minősíthető. A német diákok száma felveti a kérdést, mikor kerül majd sor a kisebbségi oktatási rendszerek minőségi változására, a nyelvoktató forma mellett a kétnyelvű és az anyanyelvű oktatás térnyerésére.

A másik, bár a némethez képest kevésbé dinamikus növekedés (több mint hatszoros, Janowskinál, Mohlek-Hoskovánál azonban nincs kétszeres) az ukrán kisebbségnél mutatható ki. Jelen esetben már korántsem mindegy, melyik adatot fogadjuk el hitelesnek, a mi helyzetünkben és tudásunkból fakadóan ezt lehetetlen megítélni, a növekedés ténye azonban vitathatatlan. A többi népcsoport a 90-es évek közepére már kiépítette az igényeknek megfelelő oktatási rendszerét.

Az egyes kisebbségek oktatási helyzete

Az öt számon tartott nemzeti kisebbség mindegyike jórészt szórványhelyzetben található, ami megnehezíti a kisebbségi nyelvű oktatást.

A német kisebbség oktatási rendszere

1989-ig részben el nem ismert, részben olyan őslakos népeknek ismerték el őket, akik valójában lengyelek, de a német fennhatóság évszázadai alatt elnémetesedtek, s most teljes okkal-joggal a "relengyelesítés" időszaka következhetett.

A németeknek 1963-tól 1992-ig nem volt sem anyanyelvű, sem anyanyelvet oktató iskolája, pedig a háború utáni éveket követően 1951-től újra megnyíltak iskoláik, és 1954/55-ben Alsó-Sziléziában még 140 általános iskola, 2 gimnázium, 2 szakközépiskola állt a németek rendelkezésére. Főként a tömeges kivándorlás és az asszimilációs politika okaként a 60-as évek elejére elsorvadt az egész (hivatalosan 1959-ben Alsó-Sziléziában már csak 3500 német élt). Felső-Sziléziában még idegen nyelvként is tilos volt a németet tanulni, 1990-ig mindössze két helyen lehetett. Az ország más részein a német, mint választható idegen nyugati nyelv viszonylag fontos szerepet játszott, 1988-ban országsszerte 337 ezer középiskolás tanulta, de gyenge minőségi körülmények között, gyenge tananyaggal, gyenge tanárokkal. Az iskolai oktatáson kívüli nyelvi kurzusok 27%-ában a németet tanulták 1982/83-ban (Born-Dickgieser 167-168).

A rendszerváltozás gyökeres fordulatot jelentett a német kisebbség helyzetére nézve is, elismert nemzetiséggé válva önazonosságuk megőrzésére, fejlesztésére új távlatok nyíltak az oktatás területén is. Érthetően ezekben az években radikálisan megnőtt a magukat németnek vallók száma, mivel azonban évtizedekig száműzték az oktatásból a nyelvet, nem járhatott senki német nyelvű iskolába, közülük sokan alig vagy egyáltalán nem is tudnak németül. A kisebbségi oktatási rendszer kiépítése égető szükségletté vált.

1990/91-ben Sziléziában a felső tagozatos általános iskolai osztályokban bevezették a németnek, mint idegen nyelvnek az oktatását, 1992/93-ban kezdődött kisebbségi nyelvként, anyanyelvként az oktatása. Ekkor indultak az első, heti három órában nyelvoktatást nyújtó német iskolák, összesen mintegy 30. 1993/94-ban már legalább 45 iskola állt, ebből 3 kétnyelvű volt, a tanulókat többnyire német vendégtanárok oktatták. A német kisebbségi iskolák ebben az időben kivétel nélkül Sziléziában voltak találhatóak, 1994/95-től Czeszochowa vajdaságban is bevezették a német kisebbségi nyelv oktatását. Idegen nyelvként mindenhol terjed az oktatása. A német kisebbségi oktatásban részt vevő tanulók számának rendkívül dinamikus növekedéséről a fentiekben már beszámoltunk (Mohlek-Hoskova 42, Janowski 16-17, Mikolajczyk 79).

A német nyelvoktatás és anyanyelvű oktatás iránti szülői igény nagyobbak bizonyult a rendelkezésre álló tanári állományhoz képest. Ezt németországi vendégtanárokkal, a lengyelországi német szervezetekkel együttműködve oldották és oldják meg ma is. A nyelvoktatás a müncheni Goethe Intézettől kapott könyvekből történik.

A 90-es évek elején 10 lengyel felsőoktatási intézményben működött germanisztika tanszék vagy intézet, ezek közül Wrocławban volt a legnagyobb, ahol 600 ilyen szakos hallgatót tartottak számon, míg országosan összesen 3 ezret. Továbbá 3 éves német nyelvtanárképző főiskolai szak nyílt Opolében (ez a német kisebbség fővárosa) és Raciborzban. A már gyakorló tanároknak is tartanak itt német kurzusokat (Janowski 16-17).

Kasubok

A nemzetiségi hovatartozásuk szempontjából sok vitát kiváltott autochton népcsoportok legnagyobbika az ország északi részén található. A kasubok többnyire nem tekintik magukat önálló nemzetiségnek, egy részük lengyelnek, egy részük németnek vallja magát. Nyelvük is sok vita forrása, a legtöbb vélemény szerint saját nyelvük van, ami egy régi nyugati ószláv nyelv, más álláspontok lengyel tájnyelvnek minősítik. Mindenesetre az autochtonok körében a kasubok esetében például 1/3-uk beszéli nyelvüket, azaz, ha a tájnyelvi verziót elvetjük, akkor egy sajátos nyelvi kisebbségről van szó. 1991-ben a történelem folyamán először néhány iskolában kasub nyelvoktatás kezdődött, az évtized közepén már 1 általános és 1 középiskolában tanították a nyelvet (Koszel 222-224).

Ukránok

Széttelepítésüket megelőzően a zömmel ortodox, kis részben görög katolikus ukránok az ország délkeleti részén kompakt tömbben éltek, ma szétszórtságukban is nagyon erős a nemzettudatuk, de a szórványban egyre nehezebb azt megőrizni.

1958 óta a 200 főnél nagyobb lélekszámú iskolák esetében a többségében ukránok lakta településeken az oktatási nyelv az ukrán volt, 1961-ben még 7 anyanyelvi iskolával rendelkeztek.

A németek és a beloruszok után manapság a harmadikok a kisebbségi nyelvet tanuló diákok számában, s számuk tanévről tanévre nő. 1993/94-ben 8 lengyel vajdaságban folyt ukrán nyelvoktatás. Egy óvodában (Przemysl, 18 gyermek), 4 általános iskolában és egy középiskolában volt a lengyel mellett az ukrán a tanítás nyelve, 48 általános iskolában (ebből mintegy 30 iskolában idegen nyelvként tanították az ukránt), három középiskolában és egy inter-school centrumban folyt ukrán nyelvoktatás (Mohlek-Hoskova). Janowski UNESCO-jelentése szerint az összesen csaknem 60 iskolában 82, részben ukrán tanár keze alatt 1600 diák tanult. Ha ezek a számok a mérvadóak, akkor az ukrán kisebbség igényét nagyjából kielégítette ez az oktatási rendszer, ha az oktatási tárca hivatalos adataiból (lásd a 400 főt) indulunk ki, akkor ugyanezt nem lehetne állítani. Mindenesetre az 1997/98-as tanévre a diákok száma 2600-ra emelkedett.

Az ukrán kisebbségi oktatás a többi lengyelországi nemzetiséghez hasonlóan több hiányosságban szenved. Hiányos a tankönyvellátás, az 1992 szeptemberétől bevezetett új nyelvoktatási, valamint ukrán történelem és földrajz tantervek (amelyeket az ukrán tanárok egyesülete dolgozott ki) új tankönyveket igényeltek, megírásuk lassan haladt, elkészültükig Ukrajnából hozatott be az oktatási minisztérium nyelvkönyveket.

Ukrán nyelv és irodalom szak működik Varsó, Krakkó, Lublin, Poznan és Szczecin egyetemén, ukrán tanítóképzés Rzeszov és Slupsk főiskoláin (Janowski).

Külön kérdés a ruszinok és a lemőknek nevezett népcsoport nemzetiségi hovatartozása, a kérdés az, hogy ők ukránok-e vagy külön nemzetiség. Pontos számuk nem ismeretes, ők is szórványban élnek. A legelfogadottabb álláspont szerint a lengyelországi ruszinok, illetve lemők, bár külön nyelvjárást beszélnek, valójában ukránok. A külön ruszin és lemko tudat kialakítását a kommunista lengyel vezetés támogatta az ukrán népcsoport további gyengítése érdekében. A legtöbb lemko valóban ukránnak tartja magát, kis részük azonban önálló nemzetről beszél, és elhatárolódik az ukránoktól. Mindenesetre a lemko nyelvjárás tanítása 1992-ben 5 településen megkezdődött, de a hatóságok elutasították a lemko tannyelvű iskola beindítására vonatkozó kérelmet, az indoklás szerint azért, mivel a lemko nyelv nem szerepel a Lengyelországban hivatalosan elismert kisebbségi nyelvek listáján (Mikolajczyk 80).

Beloruszok

A belorusz kisebbség tagjai urbanizáltak, szórványban élnek, de a lengyelekétől eltérő a nyelvük, vallásuk. A

lengyelek a történelem folyamán sokáig azt állították, hogy a beloruszok nyelve lengyel dialektus. Kétségtelen, hogy a belorusz nyelv még Belorussziában sem erős, a 80-as években az oktatás nyelve ott az orosz volt, a legtöbb belorusz ma is oroszul beszél.

A jelenlegi oktatási törvény adta lehetőségekkel a beloruszok nem tudnak maradéktalanul élni, önálló anyanyelvű vagy kétnyelvű iskolára nincs igényük, nyelvoktatásra azonban igen. A német után a belorusz a második a kisebbségek között az anyanyelv-oktatásban részt vevő diákok számát illetően.

1993/94-ben mintegy 3600 diák tanulta 79 tanártól, heti három órában a nyelvet, ebből 2900-an a 45 általános iskolában és 690-en a két gimnáziumban (Hajnowka és Bielski Podlasi városokban). Ehhez képest a nyolcvanas évek végén még csak 34 belorusz anyanyelvű iskola működött 2400 tanulóval. 1994/95-től új tantervet vezettek be belorusz nyelvből, és új tankönyvek készültek. Varsó, Bialystok és Lublin egyetemeken belorusz tanszék működik (Janowski, Mohlek-Hoskova).

Litvánok

A rendkívül erős nemzetudattal rendelkező katolikus litván kisebbség rendelkezik relatíve a legfejlettebb oktatási rendszerrel. Az 1997/98-as tanévben a kisebbségi oktatási rendszer keretein belül tanuló 800 litvánból mintegy 500 kétnyelvű iskolában (7 általános és egy középiskolában) tanult, és ez a lengyelországi kisebbségek közül a legjobb arány. További 6 általános iskolában és 1 gimnáziumban nyelvoktatás folyt. A nyelvet 30 tanár oktatta, ebből csak 9 végzett litván nyelv és irodalom szakon, ami a poznani egyetemen működik, ezenkívül Varsóban balti tanszék is van (Janowski).

A Lengyelországi Litvánok Egyesületével együttműködésben új nyelvoktató tanterv készült, 1992-től vezették be. Az egyesület dolgozta ki a litván történelem és földrajz tanításának tantervét is, amit a minisztérium elfogadott, és ezután 1994 őszétől kezdték el Lengyelország első litván történelem tankönyvét használni.

Szlovákok

A szlovák határ mentén, Nowi Sacz vajdaságban kompakt tömbben élő szlovákság nyelve sokban hasonlít a lengyel nyelvre, emellett ők is katolikusok, mégsem asszimilálódtak.

1993/94-ben 32 gyermek két iskolaelőkészítő csoportban, 482 diák 13 iskolában alkotta a szlovák kisebbségi oktatási rendszert. Két általános iskolában 140 diák anyanyelvű (azaz kétnyelvű) oktatásban részesült, 10 (más adatok szerint 16) általánosban 310 és egy gimnáziumban 30 fő tanulta a szlovák nyelvet. Az utóbbi években stabil a diákok száma, az 1994/95-ös csaknem 600 fős csúcsevtől eltekintve 500 körül mozog, az iskolák száma valamivel csökkent. Emellett az utóbbi néhány év fejleményeként ma már a cseh nemzetiségű diákok számára is két nyelvoktató iskola működik.

A 21 tanár közül a legtöbb lengyelországi szlovák, képzettségük jó, sokuk Prágában vagy Pozsonyban tanult. Ma Krakó és Katowice egyetemeken van szlovák szak.

Az utóbbi években a kisebbségi szlovák tanárok, szlovákiai szakértők segítségével új tantervet dolgoztak ki a nyelv, valamint a szlovák történelem és földrajz oktatására. A tankönyvek terén a szlovák iskolák a többi kisebbségnél jobb helyzetben vannak, főleg az alsóbb osztályokban szlovákiai tankönyveket használnak. 1991 óta Lengyelországban is készültek új szlovák tankönyvek, nyelvkönyvek, szótárak (Janowski).

Egyéb kisebbségek

A zsidó gyermekek 1961-ben még 6 alsós és 3 felsős kisebbségi általános iskolában tanultak 1300 diákkal, ma már ennek nyoma sincs, mindössze Varsóban működnek egy saját óvodát, valamint 1994 óta egy saját privát általános iskolát. A cigányság iskolázottsági mutatói nagyon rosszak, egy részük a lengyel nyelvet nem is beszéli. 1994-ig nem volt semmilyen speciális oktatási lehetőségük, ekkor Tarnowban a katolikus egyház állami támogatással általános iskolát és szakmunkásképzőt hozott létre a számukra. Az utóbbi időben néhány külön cigány osztály felállításával kísérleteznek az alsó évfolyamokon, de még nem készült el koncepció a cigányság oktatásáról (Janowski, Mikolajczyk 79).

Irodalom

Born, Joachim-Dickgieser, Sylvia: *Deutschsprachige Minderheiten*. Mannheim 1989. 161-172.

Bricke, W. Dieter: *Minderheiten im östlichen Mitteleuropa*. Nomos, Baden Baden 1995. 63-76.

Education of National Minorities. Report of the Ministry of National Education. 1993. február.

Formal and Legal Conditions of Organising Education for Children and Young People of National Minorities in the Republic of Poland. Oktatási Minisztérium, Varsó 1997.

Grzegorz, Janusz: *Nemzetiségi kisebbségek a mai Lengyelországban*. Regio 1994/1. 34-58.

International Symposium on Law and Education. Berlin 1993.

Janowski, Andrzej: *Teachers and Multicultural Education in Poland*. UNESCO, 1994. 20. 1.

Koszel, Bogdan: *Nationale Minderheiten in Polen nach 1945*. In: *Nationen, Nationalitäten, Minderheiten*. Wien-München 1994. 210-231.

Mikolajczyk, Barbara: *Polish Law and Policy towards National Minorities*. International Journal on Minority and Group Rights. Vol. 5, 1997. No. 1. 59-86.

Mohlek-Hoskova: *Der Minderheitenschutz in der Polen, in der Tschechischen und der Slowakischen Republik*. Bonn 1994. 15-57.

- [Berényi Dénes: Az erdélyi magánegyetem kérdéséhez](#)
- [Bíró A. Zoltán: Romániai magyar magánegyetem, székelyföldi szemszögből](#)
- [Hollanda Dénes: Hozzászólás Tonk Sándor Romániai magyar magánegyetem című vitaindító írásához](#)
- [Horváth Sándor: Hozzászólás Tonk Sándor, a Sapientia Kuratóriuma elnökének tanulmányához](#)
- [Kerekes Jenő: Hozzászólás a romániai magyar egyetemi hálózat kiépítésének kérdéséhez](#)
- [Mester Béla: Mi\(ke\)t értünk ma az "egyetem" szón?](#)
- [Péli Gábor: Romániai magyar magánegyetem](#)
- [Péntek János: Elvek, tervek és realitások](#)
- [Pusztai Kálmán: Vélemény Tonk Sándor írásával kapcsolatban](#)
- [Somai József: Válaszúton a függőség vagy függetlenség felé](#)
- [Szabó Bálint György: Az erdélyi magyarok 21. századi felsőfokú oktatásának alapelveiről a Transylvania Trust Alapítvány értelmezésében](#)
- [Veress Károly: Egy egyetemkonceptió az illúzió és a valóság között](#)
- [Vofkori László: Hozzászólás az Erdélyi Magyar Magánegyetem ügyéhez](#)
- [Wanek Ferenc: Gondolatok a Romániai magyar magánegyetemről, Tonk Sándor vitaindító írása kapcsán](#)
- [Kurdi Krisztina - Ring Éva: Kisebbségi felsőoktatási modellek az Európai Unióban és az Erdélyi Magyar Magánegyetem](#)
- [Székely István: Értelmezési keret az erdélyi magyar egyetem kérdéséhez, különös tekintettel annak demográfiai összetevőire](#)
- [György Lajos: A magyar tudományosság és a magyar tanárképzés 1927. évi helyzete és jövő feladatai Erdélyben](#)
- [Tanulmányi bizottság Kolozsvárott](#)
- [A Sapientia Alapítvány Kuratóriumának Nyilatkozata az Erdélyi Magyar Magánegyetem létrehozásáról](#)
- [A Sapientia Alapítvány pályázati felhívása](#)
- [A kolozsvári székhelyű Sapientia Alapítvány Kuratóriumának közleménye](#)
- [Vetési László: Szórványstratégia - nemzetstratégia](#)
- [Dan Oprescu: A nemzeti kisebbségek 1999-ben](#)
- [Győri Szabó Róbert: A nemzeti kisebbségek oktatási rendszerei Lengyelországban](#)
- [Baranyi László: Magyar rádiós közszolgálat Romániában](#)
- [Kósa András László: Új biztonságpolitika az Európai Unióban. Meghatározó lesz-e a Nyugat-európai Unió?](#)
- [Mester Béla: Kisebbségi identitás a hálózottság korában](#)
- [Zakota Zoltán: Centralizáció és provizorátus](#)
- [Gerencsér Balázs - Juhász Albin: A kárpát-medencei magyar autonómiák lehetősége az ezredfordulón](#)
- [Hunyadi Attila: Romániai magyar gazdaságpolitika 1918-1940](#)
- [Zsigmond Csilla Dalma: Ökológiai katasztrófa vagy véletlen baleset? A ciánszennyeződés romániai sajtóvisszhangja](#)
- [A nemzetiségi irodalom válogatott bibliográfiája 1988 \(folytatás\)](#)
- [A magyar politikatudomány válogatott bibliográfiája 1999. harmadik negyedév](#)

(c) Jakobffy Elemér Alapítvány, Media Index Egyesület 1999-2004
Impresszum | Médiaajánlat | Adatvédelmi záradék